

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАТЕРИНСТВА У ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ

Магістерська робота з соціальної роботи
(освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»)

студентки 7 курсу 72 групи

галузі знань:

0101 Педагогічна освіта

напряму підготовки:

243 Соціальна робота

Котлярової Тетяни Олегівни

Керівник:

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри соціальних

технологій

С. А. Котловий

Рецензент: кандидат педагогічних наук,

доцент, завідувача кафедрою природничих та

соціально-гуманітарних дисциплін КВНЗ

«Житомирський медичний інститут» ЖОР

І. М. Круковська

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАТЕРИНСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЯВИЩА	3
1.1. Характеристика базових понять теми.....	8
1.2. Відповідальне материнство як соціально-педагогічне явище.....	12
1.3. Чинники формування відповідального материнства.....	20
Висновки до розділу I.....	26
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАТЕРИНСТВА У ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ	29
2.1. Материнство серед дівчат-підлітків як суспільне явище.....	29
2.2. Проблеми та труднощі розвитку відповідального материнства у підлітковому віці.....	34
2.3. Соціально-педагогічні особливості та технології розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків.....	38
Висновки до розділу II.....	46
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАТЕРИНСТВА У ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ	48
3.1. Програма соціально-педагогічного дослідження.....	48
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів соціально-педагогічного дослідження рівня розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків.....	52
3.3. Розробка соціально-педагогічної технології розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків.....	69
Висновки до розділу III.....	73
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема юного материнства в останні десятиліття стає все більш актуальною у зв'язку із зростанням сексуальної активності підлітків, що веде до зростання кількості незапланованих вагітностей і пологів у дівчат-підлітків, отже, до збільшення кількості молодих матерів. Материнство в підлітковому віці супроводжується низкою труднощів, необхідністю економічної та психологічної підтримки, відсутність якої негативно позначається на соціальному самопочутті та ефективності адаптації до ролі матері. Народження дитини стає додатковим джерелом емоційного навантаження для дівчини-підлітка та її близьких, дається взнаки психологічна неготовність до виконання ролі матері. У цьому контексті актуалізується важливість надання цілеспрямованої уваги проблемі розвитку у молодого покоління відповідального ставлення до материнства, від рівня та якості якого залежить здатність матері повною мірою виконувати свої рольові обов'язки, сприяти повноцінному і здоровому розвитку дитини.

Сучасна наука визначає материнство як період безпосередньої взаємодії матері з дитиною, що триває з моменту народження дитини і протягом всього життя. Материнство є механізмом трансляції соціальних цінностей наступному поколінню. Це складний феномен, який має свої фізіологічні механізми, історію, культурні та індивідуальні особливості.

В історичній ретроспективі існували декілька напрямків дослідження материнства. Так, патріархальний напрям пов'язаний з уявленнями про традиційний розподіл статевих ролей, а матріархальний – про обмеження функціональної ролі жінки виключно сімейними обов'язками (В. Белов, В. Крупін). Сучасний, егалітарний напрям пов'язаний зі змінами в суспільній свідомості поглядів на місце і роль жінки в суспільстві, рівності статей, виборі пріоритетних сфер самореалізації.

На сьогодні феномен материнства вивчається в руслі різних наук: соціології (Н. Головатий, І. Демент'єва), медико-соціальних наук (К. Карпенко, О. Лук'янцева), психології (Т. Андрєєва, О. Бондарчук), педагогіки та соціальної педагогіки (Т. Голованова, В. Інжеватов, А. Капська, В. Кравець, В.

Кузь, О. Рассказова), історії, культурології, фізіології, біології. Кожна наука вивчає і визначає материнство, виходячи зі своїх цілей та завдань. Так, соціально-педагогічний аспект дослідження материнства як складової батьківства представлено у наукових роботах Т. Алексеєнко, Л. Буніної, Н. Гусак, В. Кравця, Н. Максимовської, Р. Овчарової, П. Щербаня. Психологічний аспект підготовки молоді до материнства досліджували М. Ващук, Н. Даниленко, Н. Дармостук, М. Перун, О. Проскурняк, О. Тіунова, І. Шастко, Н. Яремчук. Біологічний напрям вивчення материнства, запропонований Г. Філіповою.

Про актуальність зазначеної проблеми свідчить широкий спектр досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема з питань: материнство як забезпечення умов для розвитку дитини (К. Хорні); материнсько-дитяча взаємодія як аспект материнства (О. Смирнова, В. Перегуда, Л. Баз, Г. Скобло); девіантне материнство (В. Брутман, М. Панкратова, А. Захаров); формування культури та готовності до материнства (І. Братусь, З. Матейчек, С. Мещерякова, Г. Філіппова); формування усвідомленого материнства (Л. Букіна, Т. Веретенко, О. Кізь, Г. Лактіонова, Р. Овчарова, О. Песоцька); підготовка молоді до сімейного життя й формування материнської компетентності (Т. Алексеєнко, Т. Говорун, В. Кравець, В. Стахневич, О. Лещенко, І. Трубавіна); розвиток навичок усвідомленого материнства (Л. Буніна, Т. Веретенко, В. Кравець, Р. Овчарова, Н. Шевченко).

Виникнення та існування проблеми підліткового материнства є віддзеркаленням проблем суспільства, а саме: проблем, обумовлених глобалізацією, урбанізацією, акселерацією, зміною цінностей, бідністю, застарілими гендерними стереотипами, втратою довіри підлітків до дорослих, послабленням функцій сім'ї як основного інституту соціалізації, недосконалістю системи соціального захисту, охорони здоров'я, соціального виховання. Суспільство стало більш припустимо ставитись до дошлюбних статевих стосунків, що позначилось на масовому зниженні віку початку статевого життя і відповідно, зростання кількості випадків народження дітей

серед дівчат-підлітків. Це доводять результати досліджень В. Брутмана, О. Баженової, І. Ільїна, О. Копила, М. Родіонової.

Підліткова вагітність – не стільки медична, скільки соціальна проблема, адже юна мати зазвичай не в змозі самотійно забезпечувати себе та дитину. До того ж, вона нерідко зіштовхується з осудженням, негативним ставленням оточення, а також з необізнаністю з різними аспектами виховання дитини, неусвідомленням себе в ролі матері, що пригнічує почуття материнської відповідальності щодо дитини. Проблема готовності до материнства та народженню дітей в юному віці присвячено роботи І. Альонової, І. Каткової, Л. Камсюк, О. Лебединської, А. Шевельової. У працях П. Кемерана, К. Криссмана, Ж. Скаллі, С. Свон, А. Пайн-Ендрюс розкрито технології соціальної роботи з юними матерями та їхніми сім'ями.

Відповідальне материнство являє собою платформу, на основі якої формуються необхідні знання для виховання та розвитку дітей, партнерські стосунки між батьками й дітьми протягом життя. Стержневою детермінантою відповідальної материнської поведінки є рівень психологічної готовності до материнства, від якої залежатимуть успішність виконання материнських функцій та рівень материнської компетентності. В підлітковому віці психологічна готовність до материнства не є сформованою, тому особливо важливим у роботі з даною категорією є використання соціально-педагогічних технологій, спрямованих на надання різного виду допомоги, зокрема на формування материнської компетентності, розвиток материнської відповідальності як однієї з головних якостей усвідомленого материнства.

Розглянуті нами вчені, як теоретики, так і практики зробили вагомий внесок у розвиток означеної проблеми. Проте у теорії та практиці вітчизняної соціальної педагогіки та соціальної роботи дослідження проблеми юного материнства перебуває на початковому етапі становлення, наразі немає усталених наукових підходів щодо обґрунтування основ соціально-педагогічної роботи з юними матерями. Тому, з урахуванням рівня науково-теоретичного і практичного вивчення проблеми розвитку відповідального ставлення до материнства серед дівчат-підлітків було обрано тему дослідження «Соціально-

педагогічні технології розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків».

Об'єкт дослідження: відповідальне материнство як соціальне явище.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні технології розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків.

Мета дослідження: охарактеризувати соціально-педагогічні технології розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків.

Відповідно до об'єкту, предмету, мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати явище відповідального материнства та соціально-педагогічні технології його розвитку.

2. Провести дослідження рівня розвитку відповідального материнства серед дівчат-підлітків.

3. Розробити соціально-педагогічну технологію розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової та науково-методичної літератури;
- емпіричні: опитування, анкетування, інтерв'ю, статистичні методи кількісної та якісної обробки отриманих результатів.

Теоретичне значення дослідження. Проаналізовано явище відповідального материнства, зокрема серед дівчат-підлітків, його проблеми та труднощі; досліджено особливості розвитку відповідального материнства за допомогою соціально-педагогічних технологій.

Практичне значення дослідження. Розроблено соціально-педагогічну технологію розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків (для освітніх закладів різного типу).

Результати дослідження надруковані у збірнику наукових робіт викладачів і студентів кафедри соціальних технологій: Актуальні проблеми соціальної сфери : [збірник статей учнів, студентів і викладачів за результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень / за заг. ред. Н. П. Павлик]. — Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2017. — Вид. 7. — 116 с.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 75 найменувань, з яких 7 іноземною мовою, додатків. Загальний обсяг роботи складає 98 сторінок.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків. Ми можемо підсумувати результати наукового пошуку відповідно до завдань дослідження.

1. Нами було проаналізоване явище відповідального материнства та соціально-педагогічні технології його розвитку. В результаті наукового пошуку, ми дійшли висновку, що відповідальне материнство є найвищим рівнем материнської компетентності, яка характеризується поєднанням когнітивної, емоційної і поведінкової системи. Ми проаналізували основні компоненти відповідального материнства: ціннісні орієнтації; материнські установки і сподівання; материнські почуття; материнські позиції; стилі сімейного виховання. Кожен із компонентів включає три складники: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Під соціально-педагогічними умовами формування відповідального ставлення до материнства ми розуміємо сукупність певних обставин, що створюються в процесі соціально-педагогічної роботи та забезпечують сформованість особистісної позиції щодо материнства через реалізацію засвоєних знань та вмінь. Зміст формування відповідального ставлення до материнства включає систему знань про основні права та обов'язки батьків, виконання материнської функції, культуру взаємин між батьком і матір'ю, шлюб і сім'ю в цілому. Нами були проаналізовані соціально-педагогічні особливості та технології розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків. До основних напрямів діяльності соціального педагога з дівчатами-підлітками, які народили дитину, належать: соціально-педагогічна діагностика, просвітницький напрям, соціально-педагогічна корекція, соціальна реабілітація, соціальне консультування.

2. На основі теоретичного узагальнення визначеної проблеми, ми провели емпіричне дослідження рівня розвитку відповідального материнства серед дівчат-підлітків. Дослідження було проведене серед дівчат-підлітків, які народжували; дівчат-підлітків, які не народжували; соціальних педагогів

загальноосвітніх навчальних закладів. Нами була обрана стандартизована методика «Уявлення про ідеальне материнство», розроблені анкета «Відповідальне материнство» та глибинне інтерв'ю для соціальних педагогів.

За результатами методики «Уявлення про ідеальне материнство» ми з'ясували, що дівчата-підлітки, які народжували мають високий рівень сформованості відповідального материнства за емоційним показником, що свідчить про сформованість ціннісних орієнтацій щодо материнства, образу дитини та себе в ролі матері, прийняття емоцій та почуттів, пов'язаних з материнством. Материнська відповідальність за когнітивним та поведінковим показниками у юних матерів знаходиться на стадії формування. Це може бути пов'язано із ще не сформованою материнською компетентністю через недостатню кількість знань, умінь та практичних навичок, необхідних для виконання ролі матері, та з несформованістю стилю сімейного виховання. Саме на ці складові, на нашу думку, варто звернути найбільшу увагу у роботі з матерями-підлітками.

Дослідивши ступінь загальної обізнаності дівчат-підлітків щодо відповідального материнства за анкетною, ми дійшли висновку, що ступінь загальної обізнаності дівчат-підлітків щодо відповідального материнства є досить високим. Проте, проаналізувавши відповіді респондентів, можна відстежити, що основна роль у формуванні відповідального материнства в обох груп опитаних належить батьківській сім'ї. Роль освітніх закладів у відповідях респондентів прослідковується мало, що може свідчити про недостатнє використання соціально-педагогічних технологій розвитку відповідального материнства з боку різних установ та кваліфікованих спеціалістів.

Якісний аналіз проведеного глибинного інтерв'ю з соціальними педагогами ЗНЗ, показав, що соціальні педагоги добре розуміються на проблемі підліткового материнства, знають як працювати з такою категорією учнів, орієнтуються в технологіях розвитку відповідального материнства. Проте не всі соціально-педагогічні технології реально використовуються на практиці. Вони здебільшого спрямовані на профілактику підліткової вагітності, репродуктивне та статеве виховання підлітків. З випадками материнства серед дівчат-підлітків

безпосередньо соціальні педагоги ЗНЗ зіштовхуються дуже рідко. Але такі випадки існують, тому важливим є запровадження в середовищі освітніх закладів різного типу, де можуть навчатися юні матері, реально діючих соціально-педагогічних технологій роботи з неповнолітніми матерями, зокрема технологій розвитку в них відповідального материнства.

3. На основі проведеного емпіричного дослідження нами була розроблена соціально-педагогічна технологія розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків. Технологія допоможе майбутнім соціальним педагогам та соціальним працівникам у роботі з юними матерями щодо розвитку їх відповідального ставлення до власної дитини, подолання основних труднощів материнства та ранніх етапах та забезпечення соціалізації, оптимального особистісного розвитку юної матері, повноцінного всебічного розвитку дитини.

Таким чином, наше дослідження допоможе майбутнім соціальним педагогам та соціальним працівникам підвищити свій рівень обізнаності щодо явища підліткового материнства та соціально-педагогічних технологій розвитку відповідального материнства у дівчат-підлітків та застосовувати ці знання на практиці у роботі з підлітками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абросимова З. Б. Сексуальна поведінка в підлітковому середовищі / З. Б. Абросимова, Д. В. Адамчук, О. В. Баранова // Початкова школа: плюс, до і після. – 2004. – № 3.
2. Бех І. Д. Проблеми методів виховання в сучасній школі / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 136–144.
3. Боришевський М. Й. Виховання у дітей статевої самосвідомості / М. Й. Боришевський // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: наук.-метод. збірник. – К. : ІЗМН, 1996. – С.17–24.
4. Братусь І. В. Форми і методи соціально-педагогічної роботи з юними матерями / І. В. Братусь // Соціальна педагогіка : теорія та технологія : [за заг. ред. І. Д. Звереві]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 225–236.
5. Братусь І. В. Юне материнство як соціально-педагогічна проблема / І. В. Братусь // Проблеми педагогічних технологій : [зб. наук. праць]. – Луцьк : Волинський Академічний дім, 2002. – Вип. 2. – С. 5–15.
6. Брутман В. И. Динамика психического состояния женщины во время беременности и после родов / В. И. Брутман, Г. Г. Филиппова, И. Ю. Хамитова // Вопросы психологии. – 2002. – №1. – С. 59–69.
7. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків / І. С. Булах. – К. : Націон. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 581 с.
8. Буніна Л. М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства / Л. М. Буніна // Діти – батьки – сім'я. – 2009. – Вип. 3. – С. 9–16.
9. Буніна Л. М. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічне явище / Л. М. Буніна // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : ЛДПУ, 2003. – №7. – С. 18–20. – (Педагогічні науки).
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : «Перун», 2004. – 1440 с.
11. Вязнікова О. В. Формування навичок усвідомленого батьківства у старшокласників / О. В. Вязнікова // Психологічна газета. – 2006. – № 16. – С. 13–16.

12. Гаубас С. М. Особливості статевого виховання дітей різного віку в сучасних умовах / С. М. Гаубас // Все для вчителя. – 2006. – № 1. – С. 2–25.
13. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 307 с.
14. Говорун Т. В. Стать та сексуальність / Т. В. Говорун. – Тернопіль : Богдан, 1999. – 160 с.
15. Голоцван О. А. Надання медико-соціальних послуг дітям та молоді на основі дружнього підходу : метод. рекомендації / О. А. Голоцван, С. І. Осташко, О. М. Мешкова та ін. – К. : ЮНІСЕФ, 2008. – 180 с.
16. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
17. Гурко Т. А. Опыты сексуальных отношений, материнства и супружества несовершеннолетних женщин / Т. А. Гурко. – М. : СОЦИС, 2002. – 91 с.
18. Гусак Н. І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька / Н. І. Гусак. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2005. – 222 с.
19. Дзюбо Л. Усвідомлене та відповідальне батьківство як передумова повноцінного сімейного виховання / Л. Дзюбо // Психолог. – 2005. – № 28. – С. 18–20.
20. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект / В. П. Думанська // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – №3(25). – С. 75–85.
21. Емельянова Е. В. Психологические проблемы современного подростка и их решение в тренинге / Е. В. Емельянова. – СПб. : Речь, 2008. – 336 с.
22. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
23. Заверико Н. В. Теоретичні засади соціально-педагогічної технології роботи з підлітками / Н. В. Заверико // Науковий часопис НПУ імені М. П.

Драгоманова : зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – №2. – С. 80–86. – (Серія 11: «Соціологія. Соціальна робота. Управління»).

24. Зелінська Т. Т. Психологія материнської амбівалентності : шлях до гармонії чи душевного болю / Т. Т. Зелінська // Психологія і суспільство. – 2002. – №1. – С. 18–27.

25. Каденко О. А. Ранні сексуальні зв'язки у підлітків: причини і наслідки [Електронний ресурс] / О. А. Каденко, З. О. Антонова. – Режим доступу : file:///C:/Users/User/Downloads/early_sexual_relations_in_adolescents,_causes_and_consequences.pdf. – Назва з титулу екрану.

26. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : навчально-методичний посібник / А. Капська, Н. Олексюк, С. Калаур, З. Фалинська. – Тернопіль : Астон, 2010. – 304 с.

27. Кашапова С. О. Психологические аспекты изучения проблемы подростковой беременности / С. О. Кашапова, Л. Л. Баз // Журн. практ. психолога. – 2000. – №8-9. – С. 55–66.

28. Ковальова А. В. Соціальна робота з неповнолітніми вагітними, що вирішують зберегти дитину [Електронний ресурс] / А. В. Ковальова. – Режим доступу : http://pnu.edu.ru/media/ejournal/articles-2014/TGU_5_16.pdf. – Назва з титулу екрану.

29. Королев М. Г. Акмеологические основы формирования ответственного родительства [Електронний ресурс] / М. Г. Королев. – Режим доступу : <http://vashpsixolog.ru/lectures-on-the-psychology/1687-akr>. – Назва з титулу екрану.

30. Короткий тлумачний словник української мови (уклад. : Д. Г. Гринчишин, Л. М. Гумецька, В. Л. Карпова [та інші] ; відп. ред. Л. Л. Гумецька). – К. : Рад. школа, 1978. – 296 с.

31. Кравець В. П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства / В. П. Кравець. – К. : Вид. центр «Академія», 2001. – 152 с.

32. Красноярова М. В. Соціально-педагогічні умови супроводу материнства неповнолітніх дівчат [Електронний ресурс] / М. В. Красноярова. –

Режим доступу : <http://www.emissia.org/offline/2010/1386.htm>. – Назва з титулу екрану.

33. Лещенко О. Г. Вплив духовності на формування відповідального ставлення до батьківства в молоді [Електронний ресурс] / О. Г. Лещенко. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/ped_2010_2/073-77.pdf. – Назва з титулу екрану.

34. Лещук Н. О. Вирішувати нам – відповідати нам : посібник / Н. О. Лещук, З. А. Сивогракова, Ж. В. Савич. – К. : Наш час, 2008. – 271 с.

35. Лещук Н. О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. / Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, О. А. Голоцван, Я. М. Сивохоп. – К. : Наш час, 2014. – 136 с.

36. Лобанова А. С. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій : навч. посіб. / А. С. Лобанова, Л. В. Калашнікова. – К. : Каравела, 2012. – 368 с.

37. Лук'янова К. А. Напрями діяльності соціально педагога з неповнолітніми матерями [Електронний ресурс] / К. А. Лук'янова. – Режим доступу : http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=3165. – Назва з титулу екрану.

38. Мещерякова С. Ю. Изучение психологической готовности к материнству как фактора развития последующих взаимоотношений ребенка и матери / С. Ю. Мещерякова, Н. Н. Авдеева, Н. И. Ганошенко. – М. : Владос, 1996. – 256 с.

39. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству / С. Мещерякова. М. : Владос, 2000. – 150 с.

40. Мільчевська Г. С. Соціально-психологічні особливості старшого підліткового віку [Електронний ресурс] / Г. С. Мільчевська. – Режим доступу : http://конференция.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_3_3_07.pdf. – Назва з титулу екрану.

41. Мудрик А. В. Социальная педагогика: уч. пособие / А. В. Мудрик. – М. : Академия, 1999. – 196 с.

42. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. – К. : АДЕФ-Україна, 2008. – 288 с.

43. Нероба М. В. Материнство як психологічний феномен / М. В. Нероба // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2015. – № 3-4 (48-49). – С. 90 – 93.
44. Ніколаєва В. Соціальна реабілітація як одна з перспективних технологій сучасності / В. Ніколаєва // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2007. – № 3. – С. 79–87.
45. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.
46. Олексюк Н. С. Зміст і особливості соціального супроводу неповнолітньої мами [Електронний ресурс] / Н. С. Олексюк. – Режим доступу : [rednauk_2015_8_45.pdf](#). – Назва з титулу екрану.
47. Олексюк Н. С. Зміст роботи соціального педагога щодо попередження відмови від новонароджених дітей / Н. С. Олексюк // Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2014. – Вип. 679. – С. 117–124.
48. Повалій Л. В. Формування у старшокласників відповідального батьківства як сімейної цінності / Л. В. Повалій // Молодий вчений. – 2015. – №2 (17). – С. 291–293.
49. Сіліч Л. В. Профілактика ранніх статевих відносин у молодіжному середовищі [Електронний ресурс] / Л. В. Сіліч. – Режим доступу : http://ir.stu.cn.ua/jspui/bitstream/123456789/11629/1/AIE_1_4-178-184-2-7.pdf. – Назва з титулу екрану.
50. Сімейне право України : підручн. / за ред. В. С. Гопанчука. – К. : Істина, 2002. – 304с.
51. Скоромна О. П. Юне материнство як соціально-педагогічна проблема / О. П. Скоромна // Вісник ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка. – 2012. – № 5. – С.46–51. – Ч. І.
52. Скутнева С. В. Раннее материнство / С. В. Скутнева // Социологические исследования. – 2009. – №7. – С. 114–118.
53. Словник української мови: в 11 томах. – Том 6. – К. : Наукова думка, 1975. – 884 с.

54. Сосніна І. Г. Емоційно-особистісні особливості неповнолітніх матерів / І. Г. Сосніна, У. Е. Ушкова // Фундаментальні дослідження. – 2013. – № 10. – С. 446–449.
55. Соціальна педагогіка : категорії і поняття : [словник] / автори-укладачі Н. А. Сейко, С. М. Коляденко. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 71 с.
56. Стинська В. Феномен «материнство» в історичній ретроспективі / В. Стинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2015. – №53. – С. 313–319.
57. Ткачова Ю. Г. Материнство в системі життєвих орієнтацій сучасної молоді [Електронний ресурс] / Ю. Г. Ткачова. – Режим доступу : [file:///C:/Users/User/Downloads/vlup_2012_15\(1\)__32.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/vlup_2012_15(1)__32.pdf). – Назва з титулу екрану.
58. Ткачова Г. Ю. Формування відповідального ставлення до материнства у студентської молоді [Електронний ресурс] / Г. Ю Ткачова. – Режим доступу : [file:///C:/Users/User/Downloads/119-215-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/119-215-1-SM%20(1).pdf) – Назва з титулу екрану.
59. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: метод. матер. / за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2004. – 107 с.
60. Филиппова Г. Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии / Г. Г. Филиппова // Вопросы психологии. – 2001. – № 2. – С. 22–35.
61. Филиппова Г. Г. Материнство: сравнительно психологический подход / Г. Г. Филиппова // Психологический журнал. – 1999. – №5. – С. 81–88.
62. Филиппова Г. Г. Психологические факторы нарушения беременности и материнства / Г. Г. Филиппова // Практика акушера-гинеколога. – 2006. – №3-4. – С. 44–48.
63. Филиппова Г. Г. Психология материнства: учебное пособие / Г. Г. Филиппова. – М. : Из-во Ин-та психотерапии, 2002. – 240 с.

64. Хомицький А. І. Соціальна політика захисту материнства: сучасні особливості / А. І. Хомицький, Р. В. Аверчук // Науковий вісник. – 2007. – Вип. 17. – С. 206–214.
65. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник / В. М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.
66. Шевчук О. Соціально-педагогічна технологія у діяльності соціального педагога [Електронний ресурс] / О. Шевчук. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream.pdf>. – Назва з титулу екрану.
67. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Г. М. Афонська. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2010. – 672 с.
68. Яремчук Н. Психологічні особливості готовності молодої жінки до майбутнього материнства / Н. Яремчук // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць / [гол. ред: В. В. Олійник]. – К. : Геопринт, 2008. – Вип. 7. – С. 234–239.
69. Bowlby J. Maternal cave and mental health: monograph / J. Bowlby. – Geneva: World health organization, 1951. – 183 p.
70. Breheny M. Individual Responsibility and Social Constraint: The Construction of Adolescent Motherhood in Social Scientific Research / M. Breheny, C. Stephens. – Culture, Health & Sexuality, 2007. – Vol. 9. – № 4.
71. Clemmens D. A. Adolescent Mother's Depression after the Birth of Their Babies: Weathering the Storm / D. A. Clemmens // Adolescence, 2002. – Vol. 37. – №147.
72. Cowley C. Adolescent Girls' Attitudes Towards Pregnancy / C. Cowley. – Journal of Family Practice. – Vol. 50. – №7.
73. Frejka T. First Birth Trends in Developed Countries: Persisting Parenthood Postponement / T. Frejka, J. Sardon. – Demographic Research, 2006. – Vol. 15.
74. Kelly D. M. Stigma Stories: Four Discourses About Teen Mothers, Welfare and Poverty / D. M. Kelly. – Youth Society, 1996. – №27.
75. Parsons T. Family socialization and interaction process / T. Parsons, R. Bales. – L., 1996. – 422 p.